

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ БЮДЖЕТНОГО ПРАВА АНТИЧНИХ ДЕРЖАВ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Фінансові відносини супроводжують державу протягом усієї її історії, незалежно від етапу, типологічних та етнонаціональних особливостей. Безперечно, існували вони й в античних державах, що розташовувалися на території нинішньої Південної України – Ольвії, Херсонесу, Тіри, Боспору – наприкінці VII ст. до н.е. – у першій половині VI ст. н.е. Одним із перших тут відбувається становлення одного з основних інститутів фінансового права – бюджетного. В античних державах Північного Причорномор'я, як і в інших державах еллінської ойкумени, основним джерелом права, нормами якого регулювалися відносини у бюджетній сфері було звичаєве право. До нашого часу збереглися тексти деяких нормативно-правових актів, які регулювали відносини щодо наповнення бюджетів північнопричорноморських держав у перших століттях нашої ери.

Формального бюджету, який би ґрунтувався на попередньому розписі доходів та видатків, не існувало, хоча для деяких звичайних видатків постійно відраховувалися певні прибутки. Окрім того, народні збори також зазвичай створювали спеціальний фонд, з якого бралися кошти на публікацію прийнятих рішень, на почесні вінки тощо [1, с. 244]. Бюджетну систему, яка існувала в античних державах Північного Причорномор'я, можна охарактеризувати як дворівневу: загальнодержавний бюджет та бюджети окремих міст та поселень, інших адміністративно-територіальних одиниць, що входили до складу держав. Бюджети держав склалися з двох основних частин: прибуткової та видаткової. Прибутки скарбниці поділялися на звичайні (постійні) і надзвичайні (непостійні, одноразові).

Звичайні прибутки були частково прямими, частково непрямими. До прямих прибутків належали: літургії [2, с. 252-253]; надходження від державних маєтків; податки, що сплачували метеки та вільновідпущеники (метойкіон). У другій половині I тис. до н.е. херсонеська громадянська община, яка була верховним власником землі, отримувала, принаймні з частини населення, ренту-податок, ймовірно, зерном, що не лише привласнювалася її соціальною верхівкою, а й ішла на розвиток Херсонесу, зумовлюючи розквіт міста. Окрім названих, до звичайних прибутків можна віднести також мита за ввезення і вивіз товарів, ринкові оплати (за право торгівлі) та портові мита. До непрямих прибутків можна віднести судові мита, штрафи, грошові кошти, що надходили від конфіскації майна тощо [1, с. 249]. Надзвичайні прибутки склалися з добровільних внесків і пожертвувань громадян та чужинців; майнового податку, який стягувався у надзвичайних умовах з заможних громадян; воєнних трофеїв та контрибуцій.

Витрати держав також поділялися на звичайні та надзвичайні. До звичайних (постійних) належали: оплата нижчих урядовців (писарів, глашатаїв тощо); одноразові або регулярні виплати і допомоги громадянам, допомога сиротам полеглих воїнів (до досягнення повноліття); витрати на спорудження громадських будівель та оборонних споруд; витрати на карбування на кам'яних плитах постанов народних зборів та інших державних документів; нагороди окремим особам та цілим колегіям (вінки, статуї та ін.); витрати на культові урочистості, ігри з нагоди свят тощо (щоправда, покриття останніх видатків значною мірою здавна покладалося на найзаможніших громадян через літургії); витрати на військові потреби; на громадські будівлі і споруди; оплата найманого війська (з часу його виникнення) тощо. Окрім того, північнопричорноморські поліси, які у другій половині V ст. до н.е. входили до складу Афіньського морського союзу, сплачували союзний податок – форос. До нашого часу збереглися унікальні документальні свідчення афінської експансії на Боспорі – списки афінського форосу. У списку за 425/424 рр., окрім Німфею, значилися також Гермонасса, Патрей, Кіммерій та інші міста Північного Причорномор'я [3, с. 238].

З листа римського імператора Марка Аврелія Коммода до “Ради та Народу херсонесців” (кін. II ст. н.е.) відомо про значні витрати херсонеської громади на утримання римського військового гарнізону [4, с. 44]. Е.І. Соломонік, яка дослідила документ, відзначала суттєве втручання до фінансових справ полісу. У цей час римляни посилали спеціальних кураторів для здійснення контролю за фінансами міст [5, с. 46]. Цього не уникли й інші північнопричорноморські держави. Наприкінці II ст. до н.е. посилювався римський вплив в Ольвії, а Тіру було включено до складу провінції Мьозії [6, с. 47]. Певну специфіку мала бюджетна система Боспорського царства. Визначити її, надають можливість деякі лапідарні пам'ятки права та нарративні джерела.

Отже, вже у другій половині I тис. до н.е. – на початку I тис. н.е. можемо констатувати наявність в античних державах Північного Причорномор'я достатньо розвиненої, складної та розгалуженої бюджетної системи. Попри певну примітивність бюджетних відносин, які регулювалися переважно нормами звичаєвого права, а в Боспорі – царськими розпорядженнями, рівень розвитку бюджетного права відповідав рівню розвитку античного суспільства і, незважаючи на певні особливості, правові засади регулювання бюджетних відносин північнопонтійських держав у своїй основі були подібними до основ їхнього регулювання в інших грецьких полісах, що існували у цей період.

Література

1. Бузольт, Г. Очерк государственных и правовых греческих древностей [Текст] / Г. Бузольт ; пер. с нем. – Харьков : Тип. А. Дарре, 1890. – 320 с.
2. Гавриленко, О. А. Правове регулювання стягнення податків та неподаткових платежів в античних державах Північного Причорномор'я Причорномор'я [Текст] /

- О. А. Гавриленко // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – № 22. – С. 252–261.
3. Граков, Б. Н. Материалы по истории Скифии в греческих надписах Балканского полуострова и Малой Азии [Текст] / Б. Н. Граков // Вестник древней истории. – 1939. – № 3. – С. 231–312.
  4. Соломоник, Э. И. Новые эпиграфические памятники Херсонеса [Текст] / Э. И. Соломоник. – К. : Наукова думка, 1964. – 196 с.
  5. Ранович, А. Б. Восточные провинции Римской империи в I-III вв. н.э. [Текст] / А. Б. Ранович. – М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1949. – 264 с.
  6. Фурманская, А. И. Античный город Тира [Текст] / А. И. Фурманская // Античный город. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 40–50.

Гавриленко, О. А. Становлення основ бюджетного права античних держав північного причорномор'я [Текст] / О. А. Гавриленко // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення : зб. тез доп. за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (4 - 5 червня 2010 року) / НБУ, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, ДВНЗ "УАБС НБУ". - Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. - С. 15-18